

PAPP Z. ATTILA*

Közösségi és iskolai reziliencia hiánya: siker és sikertelenség együttjárása Atelepen

1. Bevezető

Az esettanulmánnyal célba vett településen a kutatás előzetes adatai szerint egy nem reziliens iskola működik. Az esettanulmány célja azt feltárni, hogy a nem reziliens iskola és szűkebb környezete, a település maga milyen intézményi és közösségi jellemzőkkel bír. Az eset azért is érdekes lehet, mert rávilágít arra is, hogy egy konfliktusos, nem reziliens településen van esélye az egyéni reziliens életutaknak, igaz, ennek ára is van. Az iskolai és közösségi vonatkozásokat egységes tanulmányban tálaljuk, ezáltal pedig arra is lehetőség lesz, hogy a felszínre került témákat néha a különböző szereplők eltérő perspektíváiból is láttatni tudjuk.¹

2.1. A település általános jellemzői

A település Észak-Magyarországon helyezkedik el, egy ipari nagyváros közelségében, attól mintegy 5-6 kilométerre. Közlekedése jó, közel van az autópályához, de busszal a közeli nagyvárosba is könnyen be lehet jutni. Minden irányból települések zárják közre, nem zsáktelepülés, de mégsem nagy az átmenő forgalom, mivel a településen átvonuló út alacsonyabb rendű.

---

* Papp Z. Attila szociológus, kutatóprofesszor (TK Kisebbségkutató Intézet, Budapest), egyetemi tanár (Miskolci Egyetem BTK ATTI).E-mail: PappZ.Attila@tk.hu. A tanulmány az Iskola nem sziget. *Oktatási és közösségi reziliencia multietnikus környezetben* c. NKFIH 120400 sz. projekt keretében készült.

¹ A település nevét megváltoztattuk. Az iskolában és a településen 11 interjút készítettünk, és több, nem rögzített háttérbeszélgetést folytattunk helyi lakosokkal. Természetesen a vonatkozó nyilvánosan is elérhető iskolai és településsel kapcsolatos internetes és hivatalos forrásokat is használtunk. A 11 interjúból 7 iskolai szereplőkkel készült, 4 interjú pedig a település meghatározó személyiségeivel.

A településnek mintegy 2500 lakosa van, az elmúlt 10 évben a lakosság száma folyamatos csökkenést mutatott. Ez azért is érdekes, mert ugyanezen időszakban az odavándorlás folyamatosan növekedett, igaz, az elvándorlás is számottevő. Ezen folyamatokkal párhuzamosan az óvodába beíratott gyerekek száma trendszerű csökkenést mutatott, a hivatalos TEIR² adatok szerint 2018-ban már csak 62 gyerek szerepelt az óvodai nyilvántartásokban, és e gyerekek 4 óvodai csoportba voltak besorolva.

A 2011. évi népszámlálás szerint a 0-4 éves korosztályba 153 gyerek tartozott, az óvodai adatok szerint pedig rá 4 évre (amikor ez a korosztály elviekben az óvodába került) mindössze 92 gyerek járt a helyi óvodába. A különbség részben írható a faluból való elköltözés számlájára, de összességében e párhuzamos hivatalos adatok is előrevetítik azt a későbbiekben is tárgyalt kihívást, hogy már óvodai szinten is gyerekhiány mutatkozik, amely a szülők óvodaválasztásával bizonyára összefügg: többen már az óvodáztatást is a közeli nagyvárosban kezdik meg.

A település elhelyezkedése kedvező az odavándorlásnak, egyfajta kertvárosi funkcióval ruházta fel azt: közel a nagyváros, könnyen megközelíthető autóval és tömegközlekedéssel is, ugyanakkor a település maga relatíve félreeső. A frissen beköltöző családok jelentős része a falu déli részén újonnan kialakított utcákba tömörül. Innen nem csak a magasabb rendű országút érhető el hamarabb, hanem az egyik szomszédos, az iskolai piac szempontjából jelentős Zs. település is könnyen, gyakorlatilag néhány perc alatt megközelíthető. Az adatok összességében azt sugallják, a település ugyan vonzó a fiatalabb, gyerekes családok számára is, ám az óvoda és az iskola már kevésbé tudja magához kapcsolni ezeket a családokat. Ezt erősíti az is, hogy több alanyunk is „alvófalunak” nevezte a települést.

A település összességében rendezett, módosabb faluról árulkodik, a főút mentén és a mellékutcákban is sorjázna az emeletes házak. A hivatalos adatok szerint az egy főre jutó jövedelem meghaladja az országos, megyei és regionális átlagot, alacsonyabb a munkanélküliségi arány, és magasabb az 1000 főre vetített autók száma. A faluban gyakorlatilag nincs turizmus, a vonatkozó TEIR adatok szerint nincs is ilyen vállalkozás, noha terepmunkánk során helyi szállásadónál szálltunk meg. A non-profit, civil szervezetek lakosságszámra vetített aránya alacsonyabb a megyei és regionális adatokhoz képest, ugyanakkor több környékbeli településhez képest magasabb. A település honlapja szerint 11 civil szervezet működik helyben, ebből egy-egy az iskolához, illetve az óvodához kapcsolódik, kettő egyházi, egy kulturális jellegű, egy másik a helyi önkéntes tűzoltókat tömöríti, három sporthoz kapcsolódik, egy a nyugdíjasokat célozza meg, egy pedig környezetvédelmi céllal jött létre.³

² Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer

³ Az egyesület vezetőjével sikerült interjút készítenünk, amelyből kiderült, a szervezet létrehozásának indoka az volt, hogy egy közeli nagyvállalat által generált környezetszennyeződést megakadályozzanak.

A népszámlálás nemzetiségi adatai szerint 2011-ben a 2597 főből mindösszesen 22 személy (0,9 százalék) vallotta magát romának, ám a helyi szereplők szerint 15-20 százalékra tehető a romák aránya. Az mindenképpen tény, a település szélén létezik egy kb. 30 házból álló roma szegregátum, ahol mintegy 400 ember él, az iskolába járó diákok zömét pedig az innen bejáró gyerekek teszik ki. Az elmesélések szerint viszont tehetősebb roma családok élnek a falu más részén is (és jelentősnek mondható az ország központi és nyugati részébe irányuló roma migráció is).

A településen a 2010–2014-es ciklus után nem működik nemzetiségi önkormányzat, többek között a megváltozott jogszabályi környezet hatására is, amely kimondja, hogy csak ott tarthatnak nemzetiségi választásokat, ahol legalább 30 személy egy adott nemzetiséghez tartozónak vallja magát.

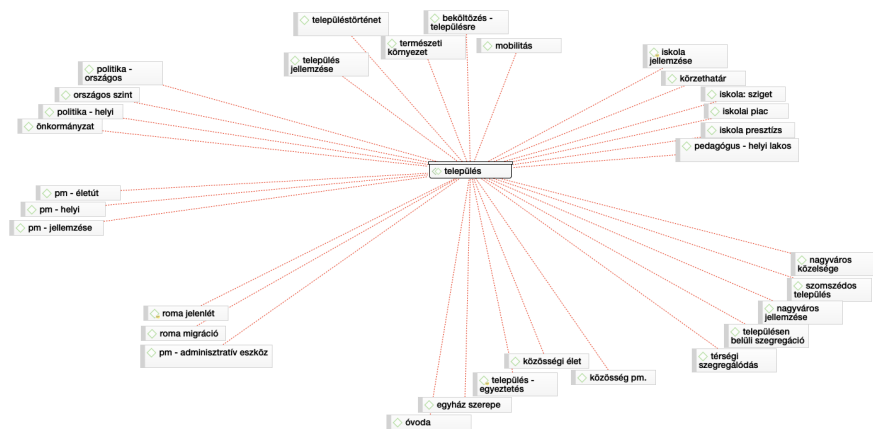
A jelenlegi polgármester 2010-ben, 2014-ben és 2019-ben is függetlenként indult. A helyi képviselőtestületben 6 személy van, ezek közül mindegyik alkalommal az egyik jelölt Fidesz-KDNP színekben jutott be, a többi függetlenként. Az iskola igazgatója 2002 óta tagja a testületnek, mindannyiszor függetlenként került be.

Mivel a település történeti identitása és a jelenlegi helyi iskolai piac szempontjából jelentősége van az egyházaknak, érdemes rögzíteni, hogy a 2011. évi népszámlálás alapján a lakosság 36 százaléka római katolikusnak, 15 százalék reformátusnak, 11 százalék görög katolikusnak és 5 százalék evangélikusnak vallotta magát. Mindez azért figyelemre méltó, mert valamikor a település volt az evangélikus egyház központja a megyében, a polgármester narratívájában, aki önmagát evangélikusnak mondja, pedig ez az egyház a múltban és jelenleg is meghatározó a település életében.

2.2. A település és a helyi közösség jellemzése az interjúk alapján

A település jellemzése és a helyi közösségi élet értékelése az iskolán belüli és kívüli szereplőkkel folytatott interjúknak egyaránt része volt. A helyi társadalommal kapcsolatos tematizációk elsősorban a település történetére és általános jellemzésére, a település regionális, térségi vonatkozásaira, a helyi közösségi és politikai életre, valamint a romákkal kapcsolatos véleményekre terjednek ki. Ezekon kívül az elmesélésekben a polgármester közösségi szerepe és megítélése is markánsan megmutatkozott, és természetesen az iskola külső megítélése is (ám ez utóbbit nem ebben az alfejezetben tárgyaljuk).

A település „alvófalú” jellege visszatérő motívum, több alanyunknál is felbukkan. A nagyváros közelsége, a korábbi évtizedekben zajló iparosítással összefüggő odaköltözések hullámai, valamint a rendszerváltás utáni munkanélküliséggel kapcsolatos elvándorlások sajátos heterogenitást kölcsönöznek a lakónépesség szintjén. Egyrészt ott van az önmagukat tősgyökeres helyieknek tartók rétege, másrészt vannak a különféle korszakokhoz (például a szocialista iparosításhoz,

1. ábra. A település kapcsán felmerült főbb témák

a nagyvárosból menekülő értelmiségiekhez, középosztálybeliekhez) kapcsolódó „bevándorló” rétegek is. Az odaköltözés tendenciája mondhatni a mai napig tart, hiszen mint említettük, a település elhelyezkedése a közeli nagyváros és a közlekedési infrastruktúra okán sok szempontból kedvező, így az elmúlt két évtizedben is alakítottak ki utcákat, létrejött egy helyi „Rózsadomb”, ahol fiatal családok élnek, amelynek tagjai magasan képzettek, és jobbra a közeli nagyvárosban dolgoznak. Mindennek következtében a falu lakossága heterogén vált, és a történetileg evangélikus többségű település vallásfelekezeti összetétele megváltozott, sőt, mint jeleztük a hivatalos adatok szintjén is arányaiban éppen ők vannak a legkevesebben.

Itt, amikor még nem volt beköltözés, tehát, úgy az 50-es években, tehát egy 1000 fő körüli volt a tősgyökeresnek a száma. Jött ugye a 60-as évek, szocialista nagyipar, és ahogy mondtam, Cserehátról, Zemplénből tömegével, de van olyan kis határ menti kis település is, ahonnan szerintem a fél falu ideköltözött annak idején. Részint, ugye mert könnyen meg lehetett közelíteni a nagyvárost az agglomerációból (...) Volt egy nagy hullám a rendszerváltás környékén is, amikor már a modernbb szemléletnek megfelelően a középosztálybeliek jöttek ki, ugye menekültek ki a panelból, menekültek a belvárosból. (...) És akkor van a tősgyökeres réteg, aki egyre kevesebb, egyre háttérbe szorul. Talán én vagyok az utolsó mohikán. Mondjuk, nem árt, hogyha ilyen ember van. (P.8)

A helyi intézményvezetők közül néhányan azonban helyiek és evangélikusok, és ezt nem csak a velünk folytatott beszélgetésekben hozták tudomásunkra, hanem mások is számon tartják. Úgy tűnik, ez az egyházi hovatartozás sok szempontból szervező erővel vagy éppenséggel konfliktuspotenciállal is rendelkezik, és kihat a helyi képzési piacra is. Ennek leglátványosabb eleme alanyaink szerint a helyi

általános iskola és óvoda egyházi kézbe adásának megíúsulása, illetve a helyi egyházi (református) óvoda indítása.

A helyi általános iskola egyházasítása nem következett be, noha bizonyos helyi „keretfeltételek” adottak voltak: a szülők egyre nagyobb aránya döntött úgy, hogy gyermekét más település iskolájába hordja, másrészt pedig – ezzel párhuzamosan – a helyi iskolában a roma tanulók aránya növekedni kezdett. E két feltétel bizonyos településeken egymást erősítő folyamatként tétéleződik, és az iskola ezért úgy dönt, hogy az elromásodás megakadályozása céljából egyházi kézbe adja az intézményt. Ennek kimondva-kimondatlanul pragmatikus okai is vannak, mert az iskolák az egyházasítás által azt is remélik, több forráshoz jutnak, és ezért jobb minőségű szolgáltatást tudnak nyújtani, illetve nem állami intézményként nyíltabban válogathatnak a jelentkező diákok között. Esettanulmányunk helyszínén azonban ez nem így történt, az iskola állami fenntartásban maradt, amelynek fő oka az egyház térségi gondolkodása: mivel a szomszédos Zs. településen van már református iskola, nem volt céljuk, hogy Atelepen is iskolát nyissanak, ám az óvodaalapítás által a helyi-térségi iskolai útvonal szintjén mégis számolnak a szomszédos település intézményével.

Az óvodának akkor mi lesz a kifutása?

(...) Tehát, minden óvodánkat úgy löttük be, hogy hova szeretnénk építeni, hogy meglévő...meglévő általános iskolai hálózatunk alá építkeztünk. (P9)

Az új óvoda alapítása nem volt elsődleges cél, először az állami óvoda egyik tagintézményének az egyházasítása volt napirenden. Ennek megíúsulása felszínre hozta az egyházi törésvonalakat, valamint a helyi intézményvezetők deszekularizációból levezethető bizonytalankodását is. Az elmesélések alapján az bontakozik ki, hogy a helyi óvodafejlesztés vágya évtizedes múltra tekint vissza, ám állami pályázati források hiányában erre sosem került sor. Egy időben a helyi evangélikus lelkész gyereke is az óvodába járt, ugyanakkor az intézményvezető és a polgármester is az evangélikus egyház vezetőségi tagja. Először azt szerették volna, ha az óvodát az evangélikus egyház veszi át. Állítólag a református és az evangélikus egyház megegyezett, ha az utóbbiak nem veszik át, akkor a református egyház tesz ilyen irányú lépéseket. Az evangélikusok végül nem vették át, mert amikor erre lehetőség nyílt, az étkeztetés támogatásának hiányában az óvoda fenntartása veszteséges lett volna. A reformátusok viszont továbbra is át akarták venni, mint az korábbiakban is kiderült, éppen azért, mert ők térségi logikában gondolkodva a szomszéd Zs. település református iskolája felé terelnék a (nem roma) gyerekek egy részét.

Az óvoda vezetője evangélikus. A polgármester evangélikus. A képviselőtestületben is, azt hiszem, van még 2 evangélikus atyafi. Ez azért érdekes, mert az óvodát szerették

volna átadni evangélikusoknak. (...) A polgármester igyekezett politikailag korrekt lenni. Úgyhogy rábizta ezt az evangélikus lelkipásztorra, hogy ezt vezényelje le, egyeztessen a többi lelkésszel. Megtörtént az egyeztetés, nekem is feltette a kérdést, hogy ugye mi nem akarjuk átvenni. Hát, én megmondtam, hogy hát „Mi, mint gyülekezet nem, de az egyházkerületet lehet, hogy érdeklí”. Kiderült, hogy igen. Na, akkor abból lett egy nagy sértődés, hogy de miért, de kvázi az övék az óvoda olyan szempontból, hogy az óvodavezetőnő evangélikus.. (P9)

Az evangélikus egyház meghátrálása után a polgármester is elbizonytalanodott az egyházi átadás vonatkozásban. Erre kétféle magyarázatot is kaptunk alanyainktól: egyszerűen azért nem adta áldását, mert ő helybeli evangélikusként mégsem járulhat hozzá ahhoz, hogy a reformátusok kezébe kerüljön az óvoda, mások szerint viszont diplomáciai érzékkel úgy döntött, ha már „ennyire kelendő a menyasszony”, akkor meg kell hívni a településen jelen lévő többi egyházat is. Az egyházi versengés gyakorlatilag az evangélikus helyi egyházközség és a református egyházkerület között zajlott, mindebben a katolikusok nem vettek részt. A reformátusok értelemszerűen előnyösebb ajánlatot tudtak volna adni, hiszen az egyházkerület biztosíthatta az anyagi és szakmai forrásokat.

Végül a helyi testület sem akarta az óvoda egyházi kézbe kerülését, és az erről szóló korábbi testületi határozatot visszavonták. Az óvoda egyháziasítása megakadályozásának végső löketet végül egy fejlesztési pályázat adott: az óvoda nyert 156 millió forintot bővítésre és bölcsőde kialakításra.

Minderre válaszlépésként a református egyház saját óvodafejlesztésbe kezdett. A jelenlegi óvodavezető állítólag kérte, hogy ne tegyék ezt, de a református egyházat eltökélt szándékától nem lehetett eltéríteni.

Akkor lecsökkent a létszámunk. Megmondom, van benne valami olyan, hogy... az egyházak... hát, itt konkrétan a református egyház szintén óvodát szeretne építeni a községben. És.. És hiába kértük, hogy ne most, mikor már mi tényleg megnyertünk egy pályázatot, de ez, ezt nem tudom... Igaz, hogy kérték át az óvodát, akkor szóltunk, hogy inkább vigyék az iskolát, mert az iskola sajnos lement etnikai kisebbségre. Beviszik a gyerekeket... És nálunk is elég sok van. Majdnem 50 százalék. Ha 50 százalékon túlmegyünk, akkor már gondokat jelent. (P10).

A református egyház a helyzetet úgy értékelte, hogy valójában az óvodát át akarták játszani az evangélikusoknak, és mindezt utólag le akarták papírozni. Ezért megszületett a helyi református óvoda létrehozásának gondolata, amely egyrészt az ő szempontjukból helyi-térségi igényt is kielégítene, másrészt pedig kapcsolódhat az országos egyházi jellegű óvodafejlesztési projekthez.

Nyilván, itt látni kell a történetet, hogy ők nyilván azt szerették volna, hogy evangélikus legyen. Már nem mert belemenni a képviselőtestület abba, hogy lezsírozzák, és csak úgy odapasszolják. De nyilvánvaló, hogy egy 10.000 diákkal operáló egyházkerületi intézményi rendszer előnyösebb pedagógiai, anyagi, infrastrukturális feltételeket tudna biztosítani az óvodának, mint a helyi evangélikus 100 fős közösség. (...) Ebbe nem mertek nyilvánvalóan belemenni, nem akartak egy vesztes pozícióból menni, visszavonták a határozatot. Na, innen indult aztán az óvoda gondolata, hogy itt eldőlt az egyházkerületnél, hogy lesz, ami lesz, mi a faluban tovább gondolkodunk óvodában, hiszen másik három szomszédos településen sincs óvodánk, és itt helyben is elég fiatalos a gyülekezet, tehát, jó gazdái lennének az óvodának. (...) Akkor ez eldőlt, és kerestük erre a lehetőségeket. Vásároltunk egy épületet, az adott volt. (P9)

A református óvoda már elgondolása pillanatában is konfliktusokkal volt terhes, ami a megvalósítási szakaszban csak tovább fokozódott. A lelkész elmesélése szerint az óvoda elindításához szükséges ingatlan megvásárlásakor találkozott a polgármesterrel, akivel közölte a tény, hogy egyházi óvoda fog indulni a településen.

Bementem a polgármesterhez, és hát itt próbált lebeszélni. És aztán elég érdekes stílusra váltott. Mondta, hogyha mi elindulunk óvodába, akkor tudjam meg, hogy ő ki fogja hívni az RTL Klubot, és itt a cigányság fel fog vonulni, és tiltakozni fog a templom előtt, hogy mi szegregátumot akarunk csinálni Atelepen. És hogy ezt le fogja nyilatkozni. Mondtam neki, hogy bátran polgármester, ennyire jó a viszony, mondtam, hogy „Bátran polgármester úr, én a TV2-t is kihívom, és meg fogom köszönni neked a reklámot, mert sajnos itt a megyében jobb reklám nem kell egy óvodának, mint az, hogy itt szegregátum lesz. De azt is hozzá fogom tenni, hogy településvezetőként te is felelős vagy abban, hogy itt 2 óvoda lesz, mert nyilván ezt lehetett volna okosabban”. Na, vörös lett a feje, majdhogynem elzavart. De lényeg, hogy azóta nyilván egy hűvös hivatali viszonyt ápolunk. (P9.)

Jelenleg tehát a településen működik az önkormányzati fenntartású óvoda, és időközben elindult a református egyházkerület fenntartásában egy kisebb óvoda. Ennek nyilvánvalóan helyi szinten kihatása lesz: a településszintű és kistérségi szegregációs folyamatok is erősödni fognak. Az állami óvoda jelenleg is küzd azért, hogy a „cigányóvoda” bélyegétől megszabaduljon, térségi szinten pedig a már eddig is létező white flight jelensége fog intenzívebb lenni, hiszen a református óvoda vállaltan is a szomszéd település református általános iskolájába fogja irányítani a náluk végző gyerekeket. E folyamatok meglehetősen nyilvánvalók, a helyi szereplők is érzékelik, ám értékelésük eltérő.

Az állami óvoda vezetője kissé értetlenül áll azelőtt, hogy rendszerszinten is az egyházi fenntartású iskolák nagyobb szabadságfokkal rendelkeznek a gyerekek szelekciója szintjén az államiakhoz képest. A református egyház e térségi

folyamatokban a terjeszkedést, és ezzel összefüggésben a hívekhez és a fiatalokhoz való nagyobb mértékű hozzáférést látja. A polgármestert nem zavarja a helyi szegregálódás, és hosszú távon abban bízunk, hogy majd a helyi, zömében roma gyerekeket oktató iskola is egyházi fenntartásba kerül. A fenti idézet egyrészt jelzi a polgármester és a lelkész közötti konfliktus mélypontját, ugyanakkor rámutat a szegregáció diszkurzív használatának egy érdekes mozzanatára: a helyi szereplők látják a folyamatot, ám ezt vagy lehetőségként élik meg (mint például a lelkész), vagy kettős beszéd alkalmazásával (például a polgármester) érvelésként akarják a másik fél térnyerésének visszaszorítása céljából használni. Míg más helyzetekben a polgármester, akár jogvédőkkel is dacolva, maga is elnéző-támogató a szegregációval szemben, ebben az esetben a szegregáció elutasításának már-már jogvédő szerepébe burkolózik.

Félig-meddig kimondva ez az egyházi terjeszkedés azonban a magyarnak tartott lakosságot érinti, és nem a romákat. A romák történeti egyházakba való bevonásának (avagy nem bevonásuk) kérdése jóval meghaladja jelen esettanulmány kereteit, ám megnézhetjük, helyi szinten ez hogyan mutatkozik meg. A helyi református lelkész szerint a romákat azért sem lehet bevonni a református egyházba, mert ők olyan „misztériumhívők”, mint a katolikusok, ezért nagyobb valószínűséggel szeretnek katolikusok lenni. Egy másik ellenérve alapján – létező társadalmi előítéltre apellálva – szerinte az egyházon belül azért sem lehetséges egyfajta „roma misszió” létrehozása, mert ha egy esemény során valami eltűnne, a (magyar) hívek előítéleteiket automatikusan a romákra vetítenék. Állítása szerint az is feszültséget szülhetne, ha a roma és nem roma hívők nem azonos mértékben járulnának hozzá a gyülekezet fenntartásához. A polgármester, ezzel ellentétben, ugyan nem kifejezetten csak a reformátusokkal szemben, hanem általában is azt hiányolja, hogy a történeti egyházak nem képesek a romákat felkarolni, ezáltal valójában küldetésüknek nem tesznek eleget.

Az a nagy szívfájdalmam, hogy itt vagyunk 4 felekezettel, 4 helyben élő lelkésszel, és ki merem jelteni, ordítani az egész világnak, hogy nincs olyan ... felekezet, aki felkarolná őket. Pedig már nagyon sokat lobbiztam értük ilyen szempontból is. Azt tudni kell, hogy eredendően ők római katolikusok, de bármikor miért, miért nem, már volt olyan roma temetés, amikor éppen az evangélikus esperes úr (volt jelen)... (...) Tehát érzem, látom, hogy minél képzetlenebb, minél iskolázatlanabb egy réteg, az érzelmi világ annál fontosabb. És ezért tartanám, tartom nagyon fontosnak, hogy valahogy bevinni őket a templomnak a világába. Szoktam volt mondani, talán nem rosszul, hogy a romák előtt ugyanaz a tendencia kellene, hogy legyen, ami a többségi világ előtt volt hosszú évszázadokon keresztül. Már bocsánat, szó szerint be kellene őket üzni, most jelképesen mondom, be kellene őket üzni a templomba. Iskolázottság.. meg a munka. (P.8)

Az óvoda kapcsán az evangélikus és református egyház között megmutatkozó helyi konfliktus talán csak a jéghegy csúcsa, az okok mélyebbre nyúlnak vissza. Mint említettük a település történeti identitása számára meghatározó az evangélikus egyház jelenléte, amely ugyanakkor megyei központ volt. Az évszázados jelenléttel szemben a református gyülekezet fiatalnak, nem egészen 20 évesnek tekinthető, és ráadásul kezdetben éppen az evangélikusok templomában tartották a vasárnapi istentiszteleteket. Időközben a gyülekezetnek sikerült egy helyi, régi iskolaépületet megvásárolni és felújítani, amit egyúttal istentiszteleti helyként is használni kezdték. Ez együtt járt azzal is, hogy a reformátusok már nem vették igénybe az evangélikus templomot, „szakítottak”, ami részben gazdasági kiesést is okozott az evangélikusoknak. Ráadásul az evangélikus templom használata lassan elindított egy olyan folyamatot is, hogy a reformátusok kezdtek az evangélikusok istentiszteleteire járni, ez pedig kockázatot jelentett református szempontból. Az új épület reformátusok általi használata után ez a tendencia visszaszorult, és ezt pedig az evangélikusok sérelmezték. Az óvoda alapítása a helyi református gyülekezet „önálló életre” való kelésének valójában egy újabb stációja lett, ami több helyi önkormányzati és egyházi érdeket is sérthet.

Közösségünk két éve volt 15 éves. Tehát, egy nagyon fiatal közösségről van szó. Előtte egy pár beköltöző református család volt, szórványként kezelték. (...) 2001-ben összejött annyi jó szándékú és erős szándékú család, hogy megalapították az egyházközséget hivatalosan, tehát szórványból előre lépett. De akkor nem volt épületük még, hanem az evangélikus templomban találkoztak vasárnaponként. És hát ez nyilván egy érdekes helyzet volt, amiből ők aztán ki akartak lépni. Akkor volt egy nagyon agilis lelkipásztor a gyülekezetben, aki egyébként szintén ilyen kvázi másodállásként csinálta a gyülekezetet. (...) Ő egyezett meg az önkormányzattal arról, hogy azt az épületet meg tudják vásárolni, ahol mi most vagyunk helyileg. És akkor elkezdtek átalakítani, ez egy volt iskolaépület. Elkezdtek átalakítani gyülekezeti házzá (...) és amikor olyan stádiumba jutott az építkezés, hogy már saját istentiszteleti helyként tudták a reformátusok használni, akkor volt egy ilyen szakítás az evangélikus gyülekezettel (...) Ez, én úgy sejttem, hogy anyagi érdekeket is sértett, a perselypénzünket akkortól mi használtuk, mert addig úgy volt, hogy a perselypénzt otthagytuk az evangélikus templomba. Ebből volt szerintem feszültség, hogy eljött az evangélikusoktól a református gyülekezet. Na, akkor elindult egy ilyen kis feszültség és onnantól fogva valahogy az együttélés egyre kényelmetlenebb. Ment az építkezés, ott is voltak, mert ugye közvetlen szomszédok vagyunk. Ott is voltak feszültségek. (...) Ez a helyettes lelkész nem tudta nyilván olyan erővel pásztorolni a gyülekezetet, mint ahogy ő azt szerette volna, (...) és az evangélikus gyülekezetbe sok református járt már át nyilván a lelkész buzdítására. Ezt mi magunk között, lelkészek között nem tartjuk egy elegáns dolognak. (P.9)

2.3. Közösségi élet

Kutatásunk központi kérdése, hogy az iskola és a helyi közösség hogyan viszonyul egymáshoz, a közösség mely jellemzői azok, amelyek az iskolai rezilienciát elősegítik, vagy éppenséggel hátráltatják. Az eddig bemutatott konfliktusos jelleg, mint láthattuk, kihat a térségi szegregációs folyamatokra, és ez óhatatlanul is az iskola helyi presztízsének csökkenésével jár együtt. Továbbá a településen belül az egyházak köré szerveződő közösségek, illetve általában is a civil szervezetek vagy akár az informális közösségek, kapcsolathálók közvetlenül is kihathatnak az iskola életére.

Az eddig többször megidézett evangélikus és református egyházon kívül az arányaiban is nagyobb katolikus közösségből jelezték alanyaink, hogy „részesei” az iskolai szegregációs folyamatoknak.

Ugye helyi szinten nagyon nagy úr, mondjuk, egy közösség, akár vallási közösség, görögkatolikusok, vagy római katolikusok. Ezek ugye a felekezetek nagy közösségei itt a település életében. És van olyan, hogy hát ugye összetartóbbak ezek a szülők. És akkor, hogyha már ők úgy gondolkodnak, vagy az egyik úgy gondolkodik, hogy nem, nem hozza ide az iskolába a gyereket, akkor már az a közösség inkább arrafele húz, amerre például az egyik tagja. (P.2)

Kérdés lehet azonban, az egyházi jelenlét által vagy mellett milyen a település közösségi élete, és ebben milyen szerepe van a helyi vezető rétegnek, vagy akár a polgármesternek is. A polgármester sok szempontból előnnyel rendelkezik, hiszen helyi születésű, aki jól ismeri a település múltját. Igaz, jelenleg nem helyben lakik, hanem a közeli nagyvárosban, ez pedig néha hátrányt, vagy legalábbis támadási felületet jelent, állítólag többször is a fejéhez szokták ezt vágni. Az ő narratívájában viszont az a tény, hogy szülőfalujában lett polgármester, szolgálatot jelent, azt, hogy ezzel tartozik a falunak, a falut pedig saját gyerekeként kezeli, tehát olyan valaminek, amiről folyamatosan gondoskodni kell.

A faluban sok rendezvényt szerveznek, amelyeket rendszerint a polgármester személyéhez kötnek, akár pozitív vagy akár negatív értelemben is. Pozitívumként említették, hogy ő személyesen is részt vett az iskolai toborzás céljából az óvodában szervezett rendezvényeken, illetve támogatja az iskola különféle rendezvényeit is. A rendezvények egy jelentős része éppen az iskolában zajlik, sőt az önkormányzat – a csökkenő gyereklétszám ellenére, és az iskola helyi megőrzése ellenére – pályázatot adott be és nyert is az épület felújítására. Sokak szerint előny, hogy a településről származik, és mondhatni nem csak a falut, hanem benne magát az iskolaépületet is magáénak érzi. Ebben a narratívában az iskola és az önkormányzat nem önálló entitások, nem pusztán „szigetek”, mivel sok közös rendezvényük van, élő kapcsolat létezik az intézmények között.

A polgármester és az önkormányzat dinamikus jelenlétének igenlésével párhuzamosan viszont megjelentek kritikusabb hangok is. Ezek vagy azt említik, hogy a rendezvények valójában szűk körűek, csak kötelességből vesznek részt rajta az emberek, vagy arra utalnak, hogy az iskola és az önkormányzat közös rendezvényei óhatatlanul is csak keveseket érinthetnek, hiszen a falu lakói közt akadnak szülők, akiknek a gyereke már óvodába sem helyben jár, így értelemszerűen nincs kapcsolódási pontja az iskolával. Van, aki kételkedve fogadja azt is, hogy a polgármester mindent megtesz az iskoláért, hiszen számára, akárcsak a falu más lakosai szemében is az iskola már elromásodott, és ez együtt jár a pedagógusok presztízsének csökkenésével. És e kritikai kontextusban visszaköszön az, hogy mivel a polgármester nem helyben él, néha nem is érzékeli, hogy a rendezvényeken való részvételek inkább csak formális találkozóknak minősülnek, mintsem valós érdeklődésre épülő jelenlétnek, együttlétnek.

Szerintem ilyen különböző társadalmi csoportokon keresztül alkotunk közösséget. Tehát, például a rendezvényeken ez nagyon jól tükröződik, hogy nagyon sok rendezvényünk úgy megy le, hogy a kötelezően odavezényelt emberek vannak ott, az önkormányzat dolgozói, azok rokonai, aki meg van bízva a kajával... (P9.)

A helyi közösségi étellel kapcsolatos kritikai hangok azonban nemcsak az iskola és az önkormányzat közös rendezvényeit érintik, hanem általában az egész falu vonatkozásában is megjelennek. A település „alvófalú” jelzője nem pusztán arra utal, hogy sokan csak arra használják, hogy ott alszanak, hanem arra is, hogy a viszonylag újonnan odaköltözött rétegeknek nincs élő kapcsolata magával a településsel, és ők biztosan nem vesznek részt a helyi rendezvényeken. Mindazonáltal a falu alvó jellege azzal is együtt jár, hogy a falu békésnek, biztonságosnak tekinthető, és ezt több alanyunk kihangsúlyozta, illetve statisztikákkal támasztotta alá. Látszólag az etnikai együttélés feszültségmentes, legalábbis nem számoltak be kirívó konfliktusokról. Ez természetesen nem jelenti azt, ne léteznének előítéletek a romákkal szemben (ezekről a későbbiekben még szó lesz).

Ahhoz, hogy a közösségi élet pezsgőbb legyen, alanyaink szerint közös ügyek is kellenének, de ezek nehezen fogalmazódnak meg. Ezzel párhuzamosan az ott élők és a településre beköltözők mentalitása is meg kellene, hogy változzon. Az iskola nem tudott közösségi ügyé válni, bizonyos értelemben magára maradt, és ennek eredménye az lett, hogy egy szép település szépnek mondott iskolája az elcigányosodottság bélyegét hordozza magán. Hasonló folyamat bontakozik ki az állami óvoda körül is, amelyet vélhetően az új egyházi intézmény megjelenése fokozni fog.

A közösségi szerveződés kapcsán azonban kivételek is akadnak. Az egyik alanyunk például arról számolt be, civil szervezetet hoztak létre annak érdekében, hogy megakadályozzák egy szomszédos településen működő ipari vállalat környezetszennyező tevékenységét. Ha számbelileg nem is sok, de civil szervezetek végül

is működnek a településen, illetve az egyházak is igyekeznek megszólítani a fiatalokat. Az óvodalapítás és más események körül a reformátusok és evangélikusok között kialakult, korábban már részletezett konfliktus ellenére a településen jelen lévő négy egyház közötti viszony is alapvetően jónak mondható.

A nagyváros közelsége nem csak a helyi világi és egyházi vezetők működésének megítélését érinti, hanem a fiatalok lokális kötöttségét is. Az iskolai útvonalak szintjén a későbbiekben látni fogjuk, hogy a nagyváros strukturális okokból is vonzerővé válik, ugyanakkor negatívan visszahat a helyiek lokális identitására és a szabadidős szokásokra. Több alanyunk azt emelte ki, hogy a fiataloknak, főleg serdülőkortól kezdve, az igazi szórakozás az, ha „bemennek a városba”.

2.4. Romák jelenléte a faluban és a helyiek viszonyulása

A hivatalosnak mondható KSH adatok szintjén alig élnek olyanok, akik önmagukat romának tartanák, ám a helyi becslések alapján a lakosság mintegy 20 százalékát a romák teszik ki. E számok ellenében a helyi általános iskolában a roma tanulók aránya az alsóbb évfolyamokon már majdnem százszázalékos, az állami óvodában a gyerekek legalább feléről állítják a helyi szereplők, hogy roma származásúak. A településen belül, ahogy már jeleztük, létezik egy különálló rész, ahol a helyi romák zöme él, de néhány romának tartott család más utcákban is lakik.

Ebben az alfejezetben azt vizsgáljuk meg, településszinten milyen állítások fogalmazódnak meg a romákkal szemben, illetve kitérünk arra, hogy a helyi hivatallóságok mit gondolnak és tesznek a „roma kérdés” kezelése céljából. Már a falu lakosságának jellemzésekor a polgármester három kategóriát említ: a tősgyökerek, a bevándorlók és az általa 15 százalékra becsült roma népesség. E megkülönböztetés jelzi/előrevetíti, hogy gondolkodásmódja, tevékenysége során kiemelt, vagy legalábbis külön kezelendő kategóriaként kezeli a romák helyzetét a településen. A polgármester romákkal kapcsolatos gondolkodását két markáns alapállítása keretezi: 1. eredendően gond van velük, illetve 2. a romákra állandóan „oda kell figyelni”. Nagyon plasztikusan ezt így fogalmazta meg:

Oda kell rájuk figyelni, mert amire nincs oda figyelve, az olyan, mint a gaz a kiskertünkben: ha nem húzzuk ki kiskorában, szépen elburjánzik. Itt is ugyanez a szituáció, hogy gondozni kell, törődni kell velük. (P8.)

De mit is tesznek a helyi hatóságok, hogyan valósul meg adminisztratíván ez az „odafigyelés”? Az egyik legnagyobb horderejű helyi akció – amelyet egyébként az egyik szomszédos település gyakorlatából vettek át – az évente tartott telep- vagy utcabejárás. Ennek során a helyi képviselőtestület tagjai, a háziorvos, a védőnő, a gyermekjólétis vagy akár a rendőr minden tavasszal megjelennek a falu

szegregátumát kitévő romák által lakott utcában, és bemennek minden háztartásba. A polgármester érzi, hogy ez az esemény a jogszerűség határát súrolja, ám dacolva ezzel, mégis fontosnak tartja, mert állítása szerint ez egy olyan alkalom, amelyre az ott lakók is készülnek, tudniillik ilyenkor teszik rendbe a házakat és az udvart. A hivatosságok jelenléte egyfajta felmérés, ugyanis listát készítenek arról, ki-nek milyen felújításra vagy munkálatokra van szüksége a házban. Az ott lakóknak a közmunkáért járó munkabérük terhére meghitelezik az elvégzendő munka összegét, amelyet a nyári hónapokban részletekben visszafizetnek. Az elvégzett munkát időközben a jegyző vagy az önkormányzat valamelyik alkalmazottja ellenőrzi.

Egy másik adminisztratív beavatkozás a születésszabályozást érinti. Ennek célcsoportja ugyan nem kifejezetten a roma nők, ám mégis leginkább ők veszik igénybe, és gyakorlatilag egy fogamzásgátló eszközről, a méhen belüli spirál alkalmazásáról van szó. Ez az ötlet is a szomszéd település gyakorlatából származik, és a polgármester azt gondolja, ezzel a módszerrel lehet helyi szinten, de akár megyei vagy országos szinten is a demográfiai tendenciákat befolyásolni.

Az önkormányzat más „színvak” pályázatot és támogatási formát is működtet. Ilyennek tekinthetjük például a szociális tűzifa osztást (hivatalosan: szociális célú tűzifavásárláshoz kapcsolódó kiegészítő támogatás), amelyet a rászoruló családok kaphatnak meg, ám ezek zöme szintén roma származású. Szintén ebbe a sorba illeszthető a közmunka program, amelynek résztvevői szintén elsősorban roma származású személyek, illetve ilyen a tovább tanulók utazási támogatása is.

Összességében a beszélgetéseinkből az bontakozik ki, két párhuzamos – egy roma és egy nem-roma – világ létezik a településen. E kettőt a társadalom szövege, jogi szálak vagy éppen az intézmények használata a mindennapokban sokféle módon összeköti. Igen ám, de az intézmények mint találkozási helyek valójában az asszimetrikus, alá- és fölérendelő viszonyokat erősítik: a nem-roma szereplők domináns, a roma szereplők pedig alárendelt helyzetben vannak. Így a két világ közötti átjárás a roma lakosokat is érintő intézményekben csak bizonyos köztes embereken keresztül valósul meg igazán.

3.1. A település általános iskolája a hivatalos dokumentumok tükrében

Az általános iskola 1986 óta működik jelenlegi telephelyén, a településen belül az egyedüli iskola. Az épületet a kilencvenes években bővítették, jelenleg egy energetikai pályázat keretében korszerűsítik. Az iskolában már évek óta csak egy osztály működik évfolyamként, és a hivatalos adatok alapján megállapítható, hogy néhány év alatt a tanulói létszám a harmadával csökkent, 2021-ben már csak 100 tanulója volt, az alsóbb évfolyamokon már összevont (1-3. és 2-4.) osztályok voltak.

A helyi általános iskola átlagos, vagy legalábbis nem reziliens intézményként került kutatásunkba még 2017-ben. A vonatkozó kompetenciaeredmények alapján ezt idősorosan is megállapíthatjuk, illetve a legutolsó (2019-es) elérhető jelentés alapján az is nyilvánvaló, hogy az iskola 8. osztályos tanulóinak teljesítménye a különböző referenciacsoportokhoz képest szignifikánsan nem tért el. Érdekesképpen kihangsúlyozhatjuk, hogy a 6. osztályos tanulók kompetenciái eltérő mintázatot mutatnak: szövegértésből minden metszetben szignifikánsan alulteljesítenek, míg matematikából az országos szintet is meghaladták.

Az iskolában 14 pedagógus dolgozik főállásban (akik között mindössze két férfit találunk), hat pedagógus az alsósokat, a többiek az 5-8. osztályosokat tanítják. Nem pedagógus munkakörben további hét személyt foglalkoztat a fenntartó. A pedagógusok korfája inkább idősebbnek mondható, belátható időn belül (kb. tíz éven belül) legalább hat pedagógus nyugdíjba vonulhat.

A pedagógiai program öt alapelvet rögzít. Először is olyan iskolai légkört akarunk teremteni, ahol a diákok otthon érzik magukat, ugyanakkor a nevelők „szellemileg, erkölcsileg és testileg egészséges nemzedéket kívánnak nevelni”. Továbbá az iskola a szülőkkel együtt részt kíván venni a lakóhely életében, illetve esélyegyenlőséget akar biztosítani a hátrányos helyzetű és az SNI-s tanulók számára is. Végül rögzítik azokat a kompetenciákat és készségeket, amelyek átadására vagy kialakítására az iskola törekszik.

A pedagógiai programban egy helyen történik explicit utalás a romákra: a dokumentum elején említésre kerül, hogy a településen a romák aránya 10-15 százalékra becsülhető, majd pedig kijelentik: „Iskolánk tanulóinak többségét ők alkotják.” Ez azért is érdekes, mert ugyan a dokumentumot 2020 folyamán fogadták el, egy korábbi 2013-as változatban a településre vonatkozó becslést tartalmazó mondat szó szerint megtalálható, ám akkor a romák iskolai jelenlétére még nem történt utalás. E két dokumentum pusztá összehasonlítása, valamint az előbb felvillantott idősoros tanulói létszám is jelzi azt az átmenetiséget, amelyet interjúink alapján részletesen tárgyalni fogunk: néhány év alatt megcsappant a tanulói létszám, és ezzel párhuzamosan megnőtt a roma tanulók aránya az intézményen belül.

3.2. Az iskola belső és külső világa az interjúk alapján

Az iskola belső világának és környezetének megértése miatt pedagógusokkal, diákokkal és külső szereplőkkel egyaránt interjúkat készítettünk. A beszélgetések rögzítése és kódolása után nyilvánvalóvá vált, hogy alanyaink számára – talán a diákokkal folytatott fókuszcsoport- beszélgetést leszámítva – a legnagyobb mértékű tematizációt az új helyzet, az „átmenet” feldolgozása, a tanulói összetétel megváltozása és értelmezése jelenti (2. ábra).

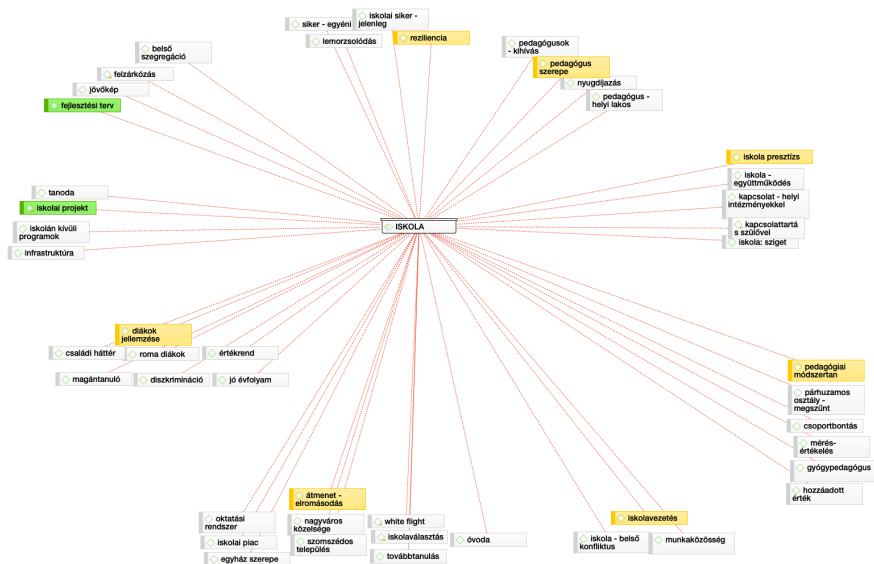
3.2.1. Az iskolai átmenet diskurzusai

A terepmunka idején is zajló átmenet áthatotta az egész iskolai életet. A statisztikákból látszódo létszámcsökkenés, valamint főleg az alsóbb évfolyamokon a pedagógusok által tapasztalt tanulói összetétel megváltozása félelemmel és szakmai kihívásokkal egyaránt áthatotta a mindennapi pedagógiai munkát.

Az iskola jellegének átalakulására többféle, mikro- és makró jellegű magyarázatot adtak alanyaink. A makrószint természetesen összefügg az egész oktatási rendszerben bekövetkezett változásokkal, a fenntartói rendszer átalakításával, illetve az egyházi iskolák térnyerésével. Az iskola kikerült az önkormányzat fenntartásából, az önkormányzatnak csak „vagyongazdálkodási joga” van az iskolaépület fölött. E rendszerszintű átalakítás önmagában szétszakíthatja az iskola és a település szimbiózisát, hiszen másféle érdekek mentén szerveződnek tevékenységeik, illetve másféle mozgástérbe kerülnek. Az iskola számára a centralizált intézményfenntartók regionális szereplőivel való együttműködése válik kiemelkedő jelentőségűvé, az önkormányzat pedig érdemben nem tud beleszólni az iskola stratégiai döntéseibe. A szabad iskolaválasztás gyakorlatának megmaradása, valamint a centralizált szereplők felügyelete mellett az iskola továbbra is a helyi, térségi iskolai piacban éli mindennapjait. E helyi piacnak részét képezi a közeli nagyváros iskolahálózata és a szomszédos település vagy települések iskolái. És ezen a ponton újra az országos oktatáspolitikai által generált folyamatokkal szembesülhetünk. A nagyvárosi iskolák és a szomszédos települések iskolái elméletileg eddig is a helyi iskolai piac részét képezték, csakhogy az általános iskolák szintjén megjelent egy új típusú szereplő, az egyházi fenntartású iskola. Ezek az iskolák jogszabályokban rögzített módon nagyobb szabadságfokkal rendelkeznek a tanulói szelekció és a finanszírozás tekintetében, amelynek következtében helyi presztízsük sok szempontból magasabb, mint az állami fenntartású iskoláké. Mindennek hatására a kistérségi iskolai versengések felerősödtek, amely együtt jár egy újfajta szegregációs folyamattal, az államilag ösztönzött, egyházasszisztált szegregációval: egyre több olyan egyházi fenntartású iskola jelent meg, ahol alacsony a roma tanulók száma, és ezzel párhuzamosan a korábban önkormányzati iskolák pedig egyre több helyen olyan állami iskolává váltak, ahol a roma tanulók aránya – akár kiugróan is – megnövekedett.

Esettanulmányunk helyszínén e folyamat élesben zajlott, a pedagógusokat bizonyos értelemben váratlanul érte a helyzet, az iskola egésze szempontjából pedig napirendre került külső megítélése, társadalmi elfogadottsága. Az új helyzet egyaránt érinti az iskolavezetés megítélését, az iskola pedagógiai munkáját, a pedagógus szerepeket vagy akár szakmai életútjukat is.

Próbáljuk meg rekonstruálni, hogyan történt ez az átalakulás az iskola és település mikrovilágában. Alanyaink nem egységesek abban a tekintetben, hogy mikor indult el ez a folyamat, van, aki csak 3-4 évre teszi az indulást, ám van, aki hosszabb időtávot említ. Valójában mindkét nézőpont indokolt, hiszen egymást

2. ábra. Az iskola kapcsán felmerült főbb témák

kiegészítő jelenségekről van szó. Az elmesélések szerint az iskolában 10-20 évvel ezelőtt párhuzamos osztályok is voltak. Akkor az iskolán belüli „roma kérdést” belső szegregációval oldották meg, ugyanis létezett egy összevont 1-4. és 5-8. osztály, egy úgynevezett felzárkóztató osztály, amelynek (roma) tanulói külön tankönyvekből tanulhattak, illetve egy fejlesztő pedagógus foglalkozott velük. Ez az osztály viszont megszűnt a 2000-es évek elején az akkori integrációs jogszabályi előírásoknak köszönhetően, illetve azért is, mert a kisebb létszám miatt nem lehetett fenntartani. Ráadásul a fejlesztő pedagógus, aki e gyerekekkel külön foglalkozott, nyugdíjba ment.

Mi már a kezdet kezdetén csináltunk ilyen kis fejlesztő osztályt a gyengébb gyerekeknek. Véletlenül először C osztály volt, aztán rögtön kaptam érte hideget-meleget, mert úgy jött ki, hogy.. mit tudom én, 40-valahány gyerek, vagy 50... bekerült az iskolaotthonos osztályba. Ment egy B osztály, akik csak délig voltak. És maradt egy [azoknak, akik] óvodába se jártak ugye, mert nem volt kötelező. Maradt [tehát] egy olyan réteg, akik nagyon gyengén kezdték a tanulmányaikat, és azokat egy fejlesztő pedagógushoz raktuk külön osztályba, egy kis létszámúba. Tehát többnyire cigánygyerekek voltak és... először engem támadtak ezért, kihívták a TV-t és.. (P1.)

A pedagógusok emlékezetében ez az időszak „egészséges” volt, két szempontból is: egyrészt a fejlesztő, azaz a cigány osztállyal a szakos tanárok is sikerélményhez jutottak, de amiért szívesen emlékeznek vissza e letűnt időkre, az az, hogy akkor állításuk szerint „normál gyerekanyag” volt. A fejlesztő osztály megszűnése után szembe kellett nézni a további gyereklétszám-csökkenéssel, amelynek demográfiai okai is vannak, de a településre beköltözők társadalmi összetételével (ti. fiatal családok is odaköltöztek, de az ő munkahelyük a városhoz kötődött, ezért gyerekeiket is odavitték), illetve a szomszédos Zs. településen egyházi fenntartásban elindult általános iskola vonzerejével is kapcsolatba hozható. A gyereklétszám csökkenésével az A és B osztályok sem tudtak már fennmaradni, és így évfolyamonként csak egy osztály tudott indulni.

Az újabb fordulópont terepmunkánk előtt 3-4 évvel állt be. A szülők körében oly mértékűvé vált a gyerekek szomszéd községbe, illetve a nagyvárosba való beíratásának a mértéke, hogy a helyi iskolában egyre inkább gondot jelentett az is, hogy önálló osztályok induljanak. Hiába próbálkozott az iskola az óvodával és néha a polgármesterrel is karöltve a szülők meggyőzésével, ahogy kiderült, hogy növekszik a roma tanulók aránya az alsó évfolyamokon, a szülők elzárkóztak a helyi iskola kínálatától. A roma és nem-roma diákok iskolai aránya valójában már az óvodában eldőlt, hiszen ha itt kvázi kiegyenlített is volt az arány, elégséges volt, hogy csak egy-két szülő más település iskolájába irányítsa gyermekét, a roma tanulók többségbe kerültek az iskola alsó évfolyamain. És helyi hírként, szóbeszédként gyorsan terjedt, hogy a helyi iskola „elcigányosodik”.

3 éve az óvodában a nagycsoportosoknak a fele roma gyerek volt, a fele nem roma gyerek volt. Több olyan szülő volt, akinek már járt ide gyereke a nem romák közül. És ide szerette volna, tudta, hogy melyik tanító nénik lesznek. És elindult egy nagyon jó agitáció, hogy igen, most hiába több a roma gyerek, de azért ha mind idehozzuk, akkor nagyon lesz. De eleve volt 3-4-5, akinek.. érthető módon a városi iskola kellett, mert a szomszédba dolgozott anyuka. Oda járt a nagyobb gyerek, nem tudom, mindegy. Érthető. És akkor kiderült az, hogy.. hogy.. 11 roma, meg 6 nem roma, vagy 7, a szülők ezzel szembesültek. Hiába mondták, hogy jó sulis, szeretjük, gyönyörű a környezet, jók a tanárok stb., de, de nem akarjuk, hogy a gyerek otthon káromkodjon, nem akarjuk, hogy agresszív legyen, nem akarjuk, hogy azt a stílust felvegye, mert az óvodába is már észrevették, hogy változott a gyerek.

(...) Ez egy lassú folyamat. Tehát.. egyrészt elkezdett fogyni a születési szám az elmúlt több mint 15 évben, (...) és a nem roma gyerekek aránya hasonló lett a roma gyerekek arányához. És akkor az óvodában dilemmáztak a szülők, hogy akkor akarunk-e olyan osztályba járattatni a gyerekünket, ahol magasabb már ez a roma arány vagy nem. És akkor 3 évvel ezelőtt úgy döntöttek, hogy nem. És az egy, az egy tragikus pillanat volt (...) Mert utána tulajdonképpen a megítélése az embereknek, akik a faluba vannak, azok

véleményem szerint ilyen.. ilyen legyintő módon kezelik már ezt a helyzetet: „Hát, oda már csak ezek fognak járni!” Tehát, ez sokszor többet jelent, mint bármilyen eredménynek vagy versenynek a kihirdetése. (P1.)

A roma tanulók többségbe kerülése néhány év alatt lezajlott. Terepmunkánk idején az iskola vezetőinek beszámolója szerint a 1., 2. és 3. osztályokba zömében csak roma gyerekek járnak, és az akkor ősszel indult új elsős évfolyam tanulói is mindannyian roma származásúak. Míg a romák aránya nem érte el megközelítőleg az 50 százalékot, a pedagógusoknak úgy-ahogy sikerült meggyőzni a szülőket, hogy a helyi iskolába adják a gyerekeiket. Az iskola a maga módján próbálkozott volna a nem roma szülők feltételezett igényeit kielégíteni, többek között egy belső szegregációs gyakorlattal, a képesség szerinti csoportbontással is.

Pedig még olyan ötletek is voltak, mert már mindent kitaláltunk, hogy csináljunk olyat, hogy az osztályunkat ilyen A, B-félre osztottuk volna, és akkor még azt is bevállaltuk volna, hogy egyidejűleg itt vagyunk az iskolában a kolleganővel. És akkor ő tanítja a matekot az A-nak, én a B-nek, aztán magyart és fordítva. Tehát legyen lehetőségük külön tehetség, vagy nem tudom adottság alapján haladni, stb. Meg hogy aztán így ne legyen probléma. De nem. Nem. Tehát, abszolúte a szülők már utána el is zárkóztak, mivel, hogy ilyen nagyarányú roma gyerek jött az óvodából. (P4.)

Az iskolában ezen a szinten lejátszódó folyamat mintegy „élő példa” lett az óvoda számára is. A szülők óvodaválasztását szintén befolyásolják a közeli települések adta lehetőségek, és az intézményen belüli roma arány is. Az óvodában még egyelőre reménykednek, hogy nem fog teljesen elromásodni, és szembeötlő, hogy az emelkedő roma gyerekek arányára valójában hasonló intézményi válaszokat ad, mint az iskola a korábbi időszakokban ugyanezre a jelenségre. A településen belül például az óvoda két épületben működik, így mondhatni adta magát, hogy az elkülönülést ki nem mondva is intézményesítsék: az egyikbe inkább a roma gyerekek jártak, a másikba többnyire a nem romák. De ezt az elkülönítő szándékot félig-meddig alátámasztotta az is, hogy az óvoda angol nyelvű foglalkozásokat is indított, de ebben minden gyerek nem vett részt (ami hasonlóságot mutat azzal, ahogy az iskola az akkor még párhuzamosan futó osztályok egyikéből a kilencvenes években angol kéttannyelvű osztályt akart fenntartani). Az óvoda és iskola közötti párhuzam azzal is folytatható, hogy egyik intézmény sem lett egyházi, és mindkét intézményben – a csökkenő gyereklétszám ellenére – az elmúlt években infrastrukturális fejlesztés is történt.

Az új helyzet kérdések sorát vetheti fel. Például azt, hogy hogyan élik meg maguk a pedagógusok ezt az új helyzetet, de kérdés lehet az is, egyáltalán miért „félnek” a fehér szülők a romáktól egy amúgy békésnek nevezett településen? Miért a roma arány adja az iskola társadalmi presztízsét?

Abban, hogy ez egy új helyzet, mindenki egyetért, és zömében azzal is egyetértenek, ez egy kvázi lezárult, illetve visszafordíthatatlan folyamat. A külső szereplők, például önkormányzat, illetve az egyik egyházi szereplő szerint, az iskola „elveszített egy csatát”, az óvoda vezetője viszont ennél is messzebb megy, és kijelenti, az országos és helyi folyamatok valójában tönkreteszik a települést. Szülői részről meg az is elhangzott, az iskola nem tett meg mindent annak érdekében, hogy ez a helyzet bekövetkezzen. A polgármester már oly mértékben lemondott az iskoláról, hogy azon is gondolkodik, milyen új funkciót lehetne találni az egyébként újonnan felújított épületnek:

Az az épület itt volt, van, lesz. Meg fogjuk neki találni a funkciót, a világ az állandóan változik. Mondok egy példát! A szociális időskori ellátás szent meggyőződésem (...), hogy ilyen helyeken is előbb-utóbb ki fog épülni a helyi bentlakásos időskori ellátás. Ennek az iskolának (...) lehet, hogy én leszek az első lakója, majd ha megélem olyan 70 éves koromban. Tehát egy olyan épületnek lehet funkciót találni. Ott a postánk is, már azt is kieszeltem, hogy az a községünk legcsúnyább épülete, nem tesz bele az állam bácsi pénzt, hiába lobbizok. Azt is egy az egybe át lehetne például oda telepíteni egy új nyílást nyitni, egy új ajtó kell, biztonsági rendszer. Tehát, magyarul, meglesz a közfunkciója. (P8.)

3.2.2 Az iskola a pedagógusok szemszögéből

A teljesen új helyzetet azonban a pedagógusok élik meg legnehezebben. A fókusz-csoport beszélgetésben és egyéni interjúkban az egyik legmarkánsabb téma ez volt. Volt, aki mindennapi harcnak vagy olyan útkeresésnek nevezte ezt a gyökeresen új helyzetet, amely jó esetben szakmai kihívást is jelent. A legtöbben azonban inkább beletörődve viszonyultak, és említettek olyan kollégát is, aki már elment az iskolából. Egyik alanyunk életszerűen felvázolta azt is, hogy pályaelhagyáson gondolkodik, legalábbis eddigi szakmai kompetenciáit át kell alakítania.

Hát, végül is a mindennapok, hogy vívjuk a harcainkat, remélhetőleg, nemcsak szélmalomharc, fel kell vértézni magunkat. Azért választottam ezt, de ugyanakkor, tehát, ez egy hivatás és nagyon sokan ezt a pályát otthagyták. Az, hogy mi szerintem itt maradtunk, az a gyerekszeretnek köszönhető. Tehát, hogy a szívünkben, a lelkünkben a gyerek a középpont és ezért maradtunk itt, és vívjuk a mindennapi harcokat. Remélhetőleg, mondom egy kicsit úgy megkeményedve, nem, ez nem jó szó, de felvértézve magunkat. (P4.)

Igen, tehát, mi vagyunk így ebbe az első kísérleti emberek, és hát az első évem az konkrétan olyan volt, hogy azt mondtam, hogy én ezt a pályát így, ahogy van, itthagynom. Tehát, hogy én ezt nem csinálom. Tehát én ezt nem fogom kibírni, mert annyira más-képp kell megközelíteni a dolgot, annyira más-képp kell gondolkodni efelől most már... Gyógypedagógusnak kell lenni. (...) Tehát azt éreztem, hogy ez nem az én szakmám, ez

teljesen másik szakma. És akkor, tehát így itt az egész első tanévem arra ment rá, hogy így agyba átállítsam magam, hogy ezt most már másképp kell megközelíteni. (P4.)

A belső, szakmai vívódásokon kívül a pedagógusoknak azzal is szembe kell nézniük, hogy helyi társadalmi presztízsük csökken, a megítélésük változik, éppen a tanulói összetétel átalakulása miatt. Ugyanakkor ők maguk is úgy élik meg, már nem tudnak munkájukban eredményesek lenni, nem tudják hozni azt a „színvonalat”, ami korábban jellemezte az iskolákat. Magyarán, még továbbra is „színvonal” keretben, külső megfelelésben gondolkodnak, noha belülről kezdik érezni, új alapokra kell helyezni szakmai koncepciójukat. Összességében tehát nyilvánvaló, ezt az újnak gondolt helyzetet más módszertani, szakmai alapokra kell helyezni. Ez egy folyamatos tanulási folyamat, ám az is kérdés, milyen mértékű külső támogatást kapnak

Tehát, mi van most már? Azt a színvonalat nem tudjuk hozni, amit (korábban). Szavakat se tudják, nem értik meg, kimondani se tudják. (...) Például most a nyelvtan helyesírás versenyen a szomszéd faluban meg is mondtam ott a kollegáknak, mi többet gyereket nem fogunk tudni indítani ezen a versenyen. Mert még mindig azt gondolják, hogy a színvonal ott tart a környékbeli iskolákban, vagy a körzetben, ahol 10 éve vagy 20 éve, de bocsi nem. Abszolút nem és nem is tudjuk megközelíteni sem. Úgyhogy én most ezt el is mondtam. (P4.)

Hát, tanulunk egymástól, tehát, átadjuk egymásnak, hogy én ezt csináltam, hogy azt csináltam, próbálkozunk. Hát most vagyunk benne ebbe a folyamatba, vagy ebbe a tanulási időszakba. Most jár hozzánk egy pszichológus kolléganő, nem olyan régóta, második félévben, Debrecenből. És tőle azért úgy gyakorlati megerősítést, vagy tanácsokat, vagy úgy egy kis segítséget kapunk. Tehát, jó a jelenléte. Ugyan nem gyakran jön, meg nem rendszeresen, de most legközelebb egy hónap múlva jön, két hete volt. Tehát, de nem heti akárhány alkalommal van itt, de az ő jelenléte például nekünk segítség. Tehát, azoknál az osztályoknál, ahol ilyen problémás gyerekek vannak, ott például tud segíteni, megerősíteni. (P3.)

3.2.3. *Az iskola a diákok szemszögéből*

Az iskola jellemzőit a diákok szempontjából is igyekeztünk feltárni. A 8. osztályosokkal folytatott fókuszcsoporthoz tartozó beszélgetésben kis mértékben ugyan, de pozitívabb állítások is elhangzottak az iskoláról. Volt, aki biztonságot nyújtó otthonként értelmezte, és felidézte, amikor először került az iskolába. Többen pozitívan emlékeztek vissza az iskolai kirándulásokra is.

Amikor kicsi voltam és ugye, hogy éppen még csak elsős, és ugye hogy a szüleim kísérték el az iskolába. Vagyis hát igazából az jutott eszembe ugye hogy fogták a kezemet.

Az iskolára vonatkozó legtöbb állítás azonban negatív értékítéletet tartalmazott az iskola állagára, eszközparkjára és a tanár-diák viszony megítélése vonatkozásában is. Az iskola ugyan jelenleg felújítás alatt áll, de a gyerekek felidéztek, hogy korábban volt rá példa, hogy fáztak az iskolában, bizonyos helyiségekben kosz is volt. A focipálya és a tornaterem megítélése vegyes, hiszen e helyekhez a foci miatt kellemes emlékek is kapcsolódnak hozzájuk, de ugyanakkor kiemelték, hogy a labdarugó pályán „nagy a fű”, gödrös, és „giliszták” is vannak a pályán. A tornaterem is pozitív töltetet kapott, ám a világítás miatt nem tudják teljes mértékben használni. A negatív állítások egy másik része az informatikai eszközök használatának korlátozásáról szól, és sérelmezték, hogy nem lehet mobiltelefont használni, az iskolai wifi kódot „fel kell törniük”.

A legmarkánsabb, illetve a korábbiakban részletezett faluvezetés és részben a tanári és más szereplők előítéletes véleményei alapján a legérthetőbb az a mód, ahogy a tanár-diák viszony megjelenik a diákok narratívájában. Ennek alapmotívuma a „megfigyelve lenni”, azaz a diákok úgy értelmezik, a pedagógusok „szupercellaként” működnek, és céljuk az, hogy „terrorizálják” őket. A diákok perspektívájában élesen megjelenik ez az alá-fölé rendelő viszony (a tanárok vannak fent, ők lent), és ez értelemszerűen bezártságot is termel. Sőt, ezt a bezártságot a korábbi években még az is tetőzte, hogy állítólag az ablakokon rácsok is voltak. Természetesen a gyerekek gondolkodását is kiforratlan gondolatok és előítéletek vezérlik, de mindezen véleményeket értelmezhetjük úgy is, hogy a tágabb környezetükben tapasztalt társadalmi hierarchiát az iskola mikrovilágában is érzékelik. Szembetűnő egybeesés például, hogy a polgármester is fennen hangoztatta, a romákat „meg kell figyelni”, és a diákok is gyakran idézik fel a „megfigyelve lenni” állapotot, amikor az iskoláról kérdezzük őket. Az alábbi (képek alapján történő iskolai asszociációkat tartalmazó) idézetek jól szemléltetik, hogy azok a tiltások, amelyek például a pedagógusok szemszögéből akár indokoltak is lehetnek, a gyerekeknél a hierarchikus viszony elszenvedését jelentik.

Mi van a képen? Mit látunk?

F: Hát, hogy itt vannak, ezek a tanárok, és ezek meg így mi vagyunk.

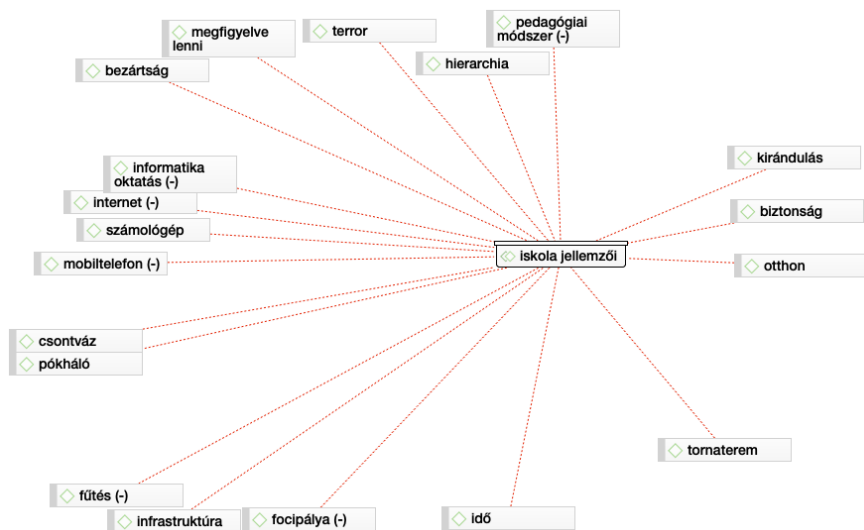
Tanárok vannak fent és..

F: Igen.

..ti vagytok lent?

F: Igen, és minket figyelnek.

(...)

3. ábra. Az iskola jellemzői a diákok szemszögéből

Először ez jutott, másodsor, meg hogy a tanárok, és akkor minket ott néznek állandóan figyelnek, terrorba tartanak.

F: Szupercella.

Ja, hogy a tanárok nagy szemmel figyelnek?

Igen.

F: Mindenhol van szemük.

NE: Vannak olyan dolgok, amit jobb lenne, ha nem látnának?

Igen.

NE: Például?

F: Kábítószer.

F: Nem.

Mondjatok egy példát, hogy mi lenne jó, hogyha nem látnák?

F: Minden.

L: Rágózás, mert azért mindig szólnak.

F: Telefonozás.

F: Kóla fogyasztás.

3.2.5. Reziliencia esélye: siker és sikertelenség együttjárása a (roma) tanulók esetében

Az eddigiekből talán kiderült, a pedagógusok gondolatvilágát leginkább az átmenet, a növekvő roma tanulói arány köti le, amelyet a legtöbben negatív élményként éltek meg. Ebből a perspektívából érthető, hogy amikor iskolai sikerekről érdeklődtünk, a válaszok jobbára a múltba kalandoztak, abba az időszakba, amikor még arról tudtak egyeztetni, milyen versenyekre menjenek, és/vagy arról tudtak beszámolni, hány díjat szereztek ezeken a versenyeken. Az „akkori” diákokkal dolgozni már csak azért is öröm volt a pedagógusok számára, mert „félszavakkal is megértették egymást”.

A pedagógusi munkával társítható sikerélmények időközben elkoptak, jelenleg pusztán azt tudják konstatálni, hogy már más a diákok értékvilága, és ezekkel a diákokkal elsősorban alapvető együttélési és egészségi szabályokat kell lefektetniük. Ahogy az egyik pedagógus fogalmazott, már az a sikerélmény, ha megtanítyák írni-olvasni a (roma) diákokat.

Hát, ha megtanítyuk őket írni-olvasni, meg úgy jön vissza a hétvége után, hogy akkor... mert a hétvége az rombolólag hat mindig. Tehát, a pedagógusok, amit felépítenek öt nap alatt, azt utána két nap alatt, azt elfelejti, visszakerül a közegbe és akkor ugye hétfőn újrakezdnek mindent. Számomra megtanítom írni-olvasni, nekem már annál nagyobb boldogság nincs. Most nagy várakozással tekintek az első felé, első osztály felé, mert az olvasás, írás részét fogom nekik tanítani. Úgyhogy szerintem a számolás, írás, olvasásnál, meg az alapvető dolgoknak a megtanításán kívül, meg amikor reggel odaszalad, átölel, ennél nagyobb öröm nem kell szerintem. Amikor úgy jön ide, hogy itt jól érzi magát, úgy megy haza, hogy másnap jó kedvvel jön, akkor annál fontosabb nincs.

Az atelepi iskola átlagos, nem reziliens iskolaként került a látókörünkbe, ezért nem meglepő az, hogy az OKM mérésekkel kapcsolatosan egyfajta szkepticizmus érhető tetten, és a siker indikátoraként inkább a továbbtanulást tekintik. Igaz, elhangzik az is, a továbbtanulás sikereiről sajnos csak informális visszajelzések jönnek a roma tanulók részéről, a középiskolák hivatalosan nincsenek rákényszerítve arra, hogy visszajelezzenek.

Alanyaink be tudtak számolni néhány egyéni sikerről, reziliensnek tekinthető egykori diákok életútjáról. Valikáról például azt tudjuk meg, hogy egyedül nevelte a nagymama, de jelenleg egyetemre jár. A nagymama fontosnak tartotta a tudást, a továbbtanulást, de ugyanakkor egyféle módon távolságot is tartott a helyi roma közösséggel szemben:

Szerintem a tudásuk alapján. Vagy akartak is, vagy... a kislányt, azt a nagymama mindig úgy nevelte, mindig mondta nekem itt, hogy „Erzsike, én nem engedem ki a cigányok

közé.” Ott lakott a soron. És akarta, hogy valaki legyen. Szép kislány, értelmes is. Most együtt él egy fiatalemberrel már, de úgy tudom, jár az egyetemre. A középiskolás fiatalembert, őt az iskola javasolta a középiskolába, mert okos volt. Viszont, ott már nehezen állja meg, ebbe a tehetséggondozó intézetbe jár, igen. És ott problémáztunk már testületi ülésen, hogy mi lassan többet foglalkozunk azzal a gyerekkel, mint ő önmagával, mert mi szeretnénk, hogy ő végigvigye, a nagyváros híres gimnáziumba jár, és nagyon érdeklődünk mindig utána, hogy hogy halad, meg mint halad. Biztos nagyon nehéz neki kitörni. Szó se róla. Tehát, ilyen szempontból sajnálom őket. (P10)

Egy másik sikeresnek mondott egykori diáklány esetében – közelebről ki nem fejtett módon – „kicsit vegyes volt a család”, és a „kislány megtanulta értékelni a tudást”. Egyik pedagógus kiemelte ugyanakkor, hogy rajta nem látszott, hogy roma: „ha ránéz az ember, nem feltétlenül feltételezi róla, hogy ő cigány származású”, és az is említésre kerül, hogy az osztályban akkor még kevesebb roma diák volt. Ugyanez az indok egy másik sikeres történet kapcsán is elhangzik: B. Zoltán például kutatásunk idején a minisztériumban dolgozott, ők nem a cigánysoron laktak, hanem bent a faluban, kevés roma volt az osztályban, és a pedagógus szerint iskolai eredményeit „felhúzták a többiek”. Igaz, egy másik alanyunk már azt kezdte pedzegetni, hogy lehetséges, már nem is a minisztériumban dolgozik.

Egy másik sikeresnek mondott egykori diák (Péter) rendőr lett. Az ő esete azért érdekes, mert a pedagógus elmesélése szerint ebben nagy szerepet játszhatott az, hogy amikor Péter még általános iskolás volt, gyereknapra a pedagógus elintézte, hogy egy rabszállító kocsit is kiállítsanak a gyerekek számára. Az eszköz szerepjátékot tett lehetővé, Péter volt a rab, akinek el kellett viselnie a rácsok mögött, hogy a többiek rendőrt játszva agresszíven viselkednek vele szemben. Ez állítólag olyan mély hatást gyakorolt rá, hogy a későbbiekben a rendőri pályát választotta.

E történet azért figyelemre méltó, mert benne van a pedagógusok előítélete, miszerint a roma gyerekeket elriasztás céljából meg kell ismertetni a börtön, a bezártság vélt világával. Péter igazi reziliensként rendőr lett, ám az ő esete is arra világít rá, hogy a siker és a sikertelenség esélye, a „jó” és a „rossz” mennyire közel állnak egymáshoz, avagy kiegyenlítik egymást. Szembetűnő ugyanis, hogy majdnem mindegyik sikerelbeszélésben van egy sikertelenségi mozzanat is.⁴ Ezen utóbbi vagy a családi háttérre vezethető vissza (a testvér börtönben van), vagy az egyéni életút törésére (sikeres volt, de hamar gyereket szült), vagy létező társadalmi előítéletekre (az egyik volt roma származású diák például sikeres volt, hiszen kitanult egy szakmát, de állítólag bőrszíne miatt nem alkalmazzák sehol sem, egy másik fiatal pedig éppen iskolai tanulmányai miatt nem tudott már eredeti közegébe integrálódni). A siker és sikertelenség együttjárása valójában a reziliencia

⁴ Ez a kettősség éppen a polgármester egyéni életútjára vagy akár a település egészére is jellemző.

törekenységéről, a képzések vagy tágabban az iskola „végességéről” árulkodik. Az iskola löketet adhat a siker beindulásához, ám annak hosszabb távú fenntartása a mikro- és makrotársadalmi viszonyokon áll vagy bukik. Ugyanakkor azt is látnunk kell, a sikeres életutak inkább kivételnek számítanak, a sikertelenségek a pedagógusok szeme láttára történnek, ám nincsenek eszközeik ezen változtatni. Ez valójában nem meglepő, hiszen az elmesélésekből az is kirajzolódott, az iskola korábban is csak véletlenszerűen tudta sikeresebb pályára állítani a diákokat, egyfajta kényszerű együttélés jellemezte az iskola szereplőit, amelynek részét képezte az iskolán belüli szegregáció is. A jelenlegi iskolai átmeneti helyzetet válságként élik meg a pedagógusok, amely új kihívások elé állítja őket, és elméletileg legalábbis esélyt ad arra, hogy felismerjék olyan pedagógiai munkára lenne szükség, amely képes kezelni a roma és hátrányos helyzetű diákok iskolai sikerét, életútját.

Összegzés

Atelep a Hántód párjaként került a kutatásunkba, mint nem reziliens iskolával rendelkező település. A településen csak egy általános iskola működik, amelynek tanulói létszáma az elmúlt években folyamatos csökkenést mutat. Az alsóbb évfolyamokon már majdnem kizárólag roma származású diákok tanulnak, annak ellenére, hogy a mintegy 2500 fős településen belül 15-20 százalékra teszik a romák arányát.

A növekvő roma arány nem csak a pedagógusokat állítja új kihívások felé, hanem magának az iskolának és az ott dolgozóknak a társadalmi presztízsét kezdi ki. Az iskola ugyan többretegű kapcsolatot ápol az önkormányzattal és a helyi közösséggel, ám a trendet nem tudja megváltoztatni. Ennek több oka is van: a település maga egy nagyváros közelében található, amely hagyományosan is kitágítja a faluban élők iskolaválasztási lehetőségeit. Az egyik szomszédos, autóval néhány perc alatt is elérhető faluban működik egy református általános iskola, amely szintén megcélozza Atelep iskoláskorú népességének szülőit. A református egyház Atelepen ugyanakkor egy református óvodát is indított, amely mondhatni már az óvodai szinten intézményesíti az elkülönülést, igaz, a helyi állami óvoda még igyekszik a nem roma lakosságot is célzottan megszólítani.

Mindezekon kívül azonban azt is fontos kihangsúlyozni, hogy a helyi, de nem helyben lakó, aktívnak mondott polgármester felemás hozzáállást tanúsít az iskolával és a helyi roma népességgel szemben is. Az iskola elvesztése miatt aggódik, de ugyanakkor már azzal is számol, az újonnan felújított iskolaépületnek milyen új funkciói lehetnek a későbbiekben. Persze kérdés lehet, ebben az esetben, ha az iskola valóban megszűnne, mi lesz a helyi iskoláskorú populáció iskoláztatásával. A helyi roma népességet, úgy tűnik, néha már a jogszerűség határait súroló módon igyekszik adminisztratív keretek közé szorítani, másrészt pedig éppen jogvédőként lép fel az érdekükben. A települést a mélyben egyházi és politikai konfliktusok is

keretezik, amelynek végső soron az iskola is kárvallottja: az új református óvoda létrehozása például tekinthető egyházi konfliktusok eredményének is, de valójában ez országos egyházi (református egyház regionális stratégiájának) és politikai döntések (országos óvodafejlesztés elindításának) következménye is.

Az iskola nem reziliens intézményként került látókörünkbe, és ezt a „státust” terepmunkánk is megerősítette. A fenntartóváltások, az egyházi oktatási formák elterjedése, a regionális oktatási piac, a tanulói összetétel változásának percepciója, illetve a településszintű konfliktusok jelenléte nemcsak az iskola mozgásterét szűkítette le, hanem együttesen olyan mikrokörnyezeti klímát eredményeznek, amelyek az iskolai reziliencia ellenében hathatnak. Az önkormányzati fenntartás korszakában lehetséges, hogy nem volt sziget, de jelenleg egyre inkább elszigetelődik társadalmi szinten. Képletesen szólva nevezhetjük „félszigetnek”, hiszen a helyi társadalommal kapcsolatát ugyan félig-meddig már elveszítette, ám az ott dolgozó, zömében helyi és az iskolában akár évtizedes tapasztalatokkal rendelkező pedagógusok – felkészültségüknek és habitusuknak megfelelően – még igyekeznek szakmailag helyt állni. Igyekezetüket azonban a helyi társadalom nem értékeli vagy nem érzékeli kellőképpen, a white-flight jelenség feltartóztatatlannak tűnik. Az országos méréseken néha még újabban is az országos szinthez vagy a községi referenciacsoporthoz képest is felülteljesítenek, de ennek pozitív kommunikációja nem történik meg sem az intézményen belül, sem a helyi társadalmi környezet felé. Igaz, joggal feltételezhetjük azt is, a hektikusan megmutatkozó átlag fölötti eredmények, nem tudatos pedagógiai tervezés eredményei voltak. Az iskola így továbbra is a társadalmi-etnikai előítéletek csapdájában marad, még az így-úgy megmutatkozó reziliens esetek sem tudnak egyértelmű pozitív töltettel megjelenni. A siker és sikertelenség Atelepen együtt jár, de a sikertelenség társadalmi láthatósága beárnyékolja a pedagógiai megújulás és siker lehetőségét.

Atelep esete további kutatási kérdésként azt vetheti fel, hogyan történik az átmenet lezárása, és mit kezd az iskola és maga a település a teljes elromosodás bekövetkezte után. Kapnak-e például valamilyen szakmai támogatást a helyi pedagógusok, és főleg a fiatalabb pedagógusok az iskolában, illetve a pályán maradnak-e? Az is kérdés, a település vezetői hogyan fognak viszonyulni a továbbiakban az iskolához, lesz-e valamilyen szakmai elvárásuk még, vagy hagyják, hogy az iskola elszigetelődése végleges legyen. Hogyan alakul a következő években az óvodaválasztás a helyi szülők részéről, és ez milyen iskolai útvonalakat fog kijelölni? Reziliencia vonatkozásában az lesz majd a kérdés, az új helyzetben az iskolán belül és a helyi környezetben létrejönnek-e olyan szerveződések, felbukkannak-e olyan személyek, akik a hátrányos helyzetből erényt igyekeznek kovácsolni, és a tanulókat sikeresebb pályára tudják állítani.